

Gáll Ernő: A sajátosság méltósága

Nehéz Gáll Ernő új könyvéről írni, s még azt is nehéz lenne értelmesen megmagyarázni, hogy miért. Mindenesetre egy bizonyos: munkásságát annyi találó méltatás és kritika kísérte, hogy ahhoz érdemlegesen hozzátenni, szöszaporítás veszélye nélkül, aligha sikerülhet. Hiszen Bretter György már az *Idealul prometeic*-ből (1970) máig tartó érvénnyel diagnosztizálta Gáll Ernő teoretikus tevékenységének főbb jellegzetességeit; megállapította például, hogy Gáll Ernő szerint „hinni a dialógus lehetőségében annyit jelent, mint hinni saját ideológiánk lehetőségeiben. Am saját ideológiánk lehetőségei korántsem abban vannak, hogy ez az ideológia eleve, minden érveléstől függetlenül, magasabb rendűnek deklarálja önmagát. A dialógusban nincsenek kijelölt győztesek; ideológiánk meggyőző lehet, ha képes megnyugtatóan válaszolni a kor kérdéseire, amelyeket az élet, az ellenfél vagy saját maga felvet.” Legföljebb annyit tehetnénk hozzá, hogy az azóta eltelt időben az ideológia saját maga felvetette kérdések szaporodtak, s Gáll Ernő jóval kevesebb reménnyel tekinti ma már a dialógus — a legkülönbözőbb dialógusok — esélyeit; egyébként azonban a jellemzés változatlanul érvényes ma is. És milyen pontosan — mondhatnám profetikusan — látta Bretter Gáll Ernő humanizmusproblematikájának jelentését: „egy korszak, ha szembe kíván nézni saját igazi arcával, filozófusait és ideológusait a humanizmusról faggatja, azokat kérdezi önmagáról, akik így vagy úgy, de eszméileg kiépítették a kor öngazolásának érv- és propagandaépítményét. És Gáll Ernő nem tér ki a válaszadás igénye elől; ha tehát ma a humanizmus problémáját feszegeti, akkor ebben saját magával való szembenézést látunk; azzal a tudattal, amely *akkor* az érzelmi-eszmei csatlakozás tüzeiben nem csupán a kételyeket rekesztette ki önmagából, de még a saját magával való szembenézés szükségességét sem ismerhette fel.” Az évtizeddel későbbi *Töprengések az Etersbergről* fényében aztán nem tudja az ember, mit csodáljon inkább: Bretter előrelátó lángeszét, vagy Gáll gondolkozói nagyságát, aki hivatkozások és érzelmi kötődések rejtekeit levetve (úgylehet épp Bretter bírálatára válaszképpen) vállalta mindenféle öngazolás radikális lebontásának logikáját és szigorát. S ahogyan Bretter a teoretikust, úgy határozta meg, ugyanúgy máig ható érvénnyel Beke György Gállban a közéleti értelmiségit, „akit egész tevékenysége során elsődrendű kérdésként foglalkoztatott a nemzetiségi lét filozófiai, irodalmi, etikai, erkölcsi vetülete. Mindegyre visszatérő nagy témája a humanizmus, a szocialista emberség, amelynek keretébe helyezi bele nemzetiségünk sorsát és testvéri barátságát a román néppel közös, szabad és messze nyíló jövő nevében”. *A sajátosság méltóságát* recenzeálva joggal emelte ki E. Fehér Pál ezen álláspont konkrét egyetemességét, és találóan figyelmeztetett Gáll Ernő nemzetiségfelfogásában a „mellérendelt viszony”, az együttélés kölcsönös követelményeire és felelősségére.

Az idézést persze hosszan folytathatnók, de talán ez a három rövid utalás három találó Gáll Ernő-képre kellően érzékelteti a lényegét. És egyben a recenzió nehézségét is, hiszen mást mondani pusztán a különbözőség kedvéért ugyanolyan értelmetlen lenne, akár ismételni.

Ezekkel a gondokkal fogott hozzá jelen recenzens a kötet (valamirevaló recenzióhoz nélkülözhetetlen) újraolvasásához. De mivel az első olvasáskor észrevette, hogy a könyv elején közölt esszék már jó ismerősök a *Pandora visszatérése*ből, hát a végéről kezdte. Szerencsére, mert innen, az utolsó esszé magosáról hirtelen lehetségesnek látszott a recenzeálás, ha könnyebbnek nem is bizonyult. De ez a nehézség már nem annyira tárgyi, mint inkább érzelmi, mondhatnám etikai természetű. Mert a *Töprengések az Ettersbergről* megrendítő írás; Babits *Jónás*ához lehetne talán leginkább hasonlítani.

Írt már Gáll Ernő kerekén fél évtizeddel régebben a *Tegnapi és mai önismeretben* (1975) Ettersbergről; megírta, hogyan temette el magában sokáig a kínzó lágerélményeket, váltig hangoztatva Semprun hőseivel, aki nem akar az emlékezet foglyává, múltból ittragadt kísértetté válni: „Nem leszek régi frontharcos.” „Tudtam azonban — írta 1975-ben —, hogy eljön az emlékezés pillanata. Éreztem, bekövetkezik a múlttal való szembenézés ideje, amikor újból meg kell tennem a „nagy utazás”-t, hogy az egykori szenvedések és küzdelmek színhelyér, Buchenwaldba zárandokoljak. És amikor harminc év után ismét ott álltam az Ettersbergen, e Weimar fölötti magaslaton, a kegyhellyé átalakított koncentrációs tábor Appelpplatzán, hogy a minden régi borzalmat felelevenítő szélfúvásban és havas esőben — több száz életben maradt sorstársammal — az önfelzabadás felejthetetlen perceit ünnepelem, újra és újra arra kellett gondolnom, hogy emlékeinket nem csupán az elmerüléstől kell óvni. Mert az emlékek is ki vannak téve a szennyeződésnek; védelmük pedig erkölcsi parancs... Mert az emlékezés erkölcs, méltóság, emberség kérdése.” Igen, az az esszé az emlékeknek volt szentelve. A borzalmakkal és gyilkosságokkal dacoló szolidaritást, az autentikus emberi kapcsolatok élményét eleveníti fel, az aktív ellenállásból fakadó önbizalmat, a reá épülő új erkölcs erejét, az önnön személyiségét minden poklokkal szemben megőrizni és alakítani képes embert.

Öt év múlva, a harminctödödik évfordulón a kolozsvári Fellegvár alól folytatva a töprengést, az egyéniségnek ezt a visszaszerzését még fontosabbnak ítéli, hiszen Buchenwald és a többi láger az egyéniségétől és méltóságától megfosztott „adminisztrált ember” kitenyésztésének és üzemeltetésének iszonyatos kísérleti telepei is voltak, egy általános társadalmi gyakorlatá tenni kívánt légervilág borzalmas csirái. Éppen ezért Gáll Ernő az ijesztően terjedő közönnnyel szemben még sürgetőbb feladatként jelöli meg az emlékezést, de a történeti igazság tiszteletét is. Újból, nyomatékosan figyelmeztet Adorno tételére: „minden Auschwitz utáni filozófia, pedagógia és politika legfőbb létalapja és igazolása csak annak a megakadályozása lehet, hogy ez a szörnyűség valaha is megismétlődhessen”. Újból felidézi a segítő bajtársiasságot, a reményt, a várva várt felszabadulás utáni igazságos emberi rend megszületésébe vetett hit megtartó erejét. De most lehetőségének korlátait is hangsúlyozza; a hang rezignáltabb egy fokkal: „Persze az életben maradás — emlékezik — végső fokon sohasem rajtunk, sohasem lelki-erkölcsi ellenállásunkon múltott. A permanens lágerhalál, mindennapos halálunk körülményei között, a Radikális Rossz birodalmában lét és nemlét fölött rendszerint mások döntöttek. Volt azonban — sokszor a véletlennek is köszönhetően — esélye annak, hogy a halálgyárak működését az emberi szolidaritás sikerrel szabotálja.” Ezt az esélyt azonban végül is világméretű erők küzdelme realizálta. Gáll Ernő — hiszen azért Gáll Ernő — gondosan áttanulmányozta az időközben megjelent irodalmat: az emlékezéseket, a különféle értelmezéseket, a kelet-közép-európai „társbérleti fasizmusok” működéséről egyre bővebben kiadott dokumentumokat. És a kialakuló kép valahogy szorongatóbb, mint öt éve volt ott, Ettersberg magosán. Nem látszik többé olyan magától érthetőnek a Jó győzelme s a Rossz bukása, szembeütnöbbsé válnak a történelem bizonytalanságai, az ember eredendő esendősege. Egy valami azonban szilárd marad: Ettersberg etikája. És innét, mint valami képzeletbeli háromszögelési pontról, Gáll Ernő elkezdti feltérképezni vissza- és előrefelé útját, útjukat.

Idézni kéne az egész írást; hiszen aligha akad a világirodalomban valami, ami ehhez foghatóan ábrázolná a két világháború közötti Mozgalom, a konspiratív forradalmi hitvallások szükségképpen ambivalenciáját. Kristálytisztán vázolja Gáll a világot Jóra és Rosszra felosztó kérlelhetetlen mentalitásukat, az Eszme és a Bölcs Tanító csalhatatlanságába vetett hit lélektá-

nát, a chiliasztikus kiválasztottságtudat, az egész szekularizált mitológia kialakulását. „Mindenkítől, magunktól is elvittuk a tévedés jogát” — írja aforizmaszerű sűrítéssel. „Az Abszolutum letéteményeseinek tudtuk magunkat, s úgy véltük, minden tudományos felfedezés újabb fényes bizonyítéka annak, hogy az igazság, az igazságosság színeiben csatázunk.” Látja persze jól ennek a mentalitásnak az egyéni előnyeit és elismeri, adott körülmények közt, szükségességét is. De mégsem menti fel. „Igen — összegzi elemzéseit — harcunkban nélkülözhetetlenek túnt a központosítás és a fegyelem. A belső demokrácia nem mindig érvényesülhetett ellensúlyként. Ilyen körülmények között sem lett volna azonban szabad elfogadni és felduzzasztani a csalhatatlanság mítoszát, nem kellett volna erkölcsileg aláücolni az egyéniségről, a bírálatról való lemondást.”

Nagyon lényeges hangsúlyozni, hogy Gáll Ernő pontos elemzéseinek háttérében nem demitizálási divat vagy holmi önsanyargató mazochizmus áll. Múltelemzései a jelent és a jövőt szolgálják. „A leírt tudat- és lelki folyamatok nem egyszerűek. Megváltozott történelmi feltételek között is — részlegesen vagy egészükben, a régi formákban vagy új alakban — ismét felbukkanhatnak.” Jelentésük sincs generációhoz kötve, tanulságaikat az utódok is hasznosíthatják. Ez éppen elemzésükkel Gáll Ernő célja. Ezért vázolja röviden a folyamatok kiteljesülését, meghatározódását a felszabadulás utáni időkben és az ötvenes években, megint a megértés és a visszanyert kritika kettősségében. „Csak körül kellett nézmem. Az új élet építőtelegeinek vezetői jórészt az egykori — börtönöket, lágereket megjárt — harcoktársak közül kerültek ki, az irányítás pedig olyanok kezében volt, akiknek legendás neve a legnagyobb tiszteletet váltotta ki. Nem csoda, ha úgy éreztük, egy olyan totalitás részeiként cselekszünk, amelynek minden szabad, amelynek minden terve és kezdeményezése igazolt, sőt erkölcsileg szentesített, hisz általa maguk a Törvényem Törvényei nyilvánulnak meg. Dichotómiás szemléletünk parancsainak engedelmessé sokáig nem ismertük a rossz lelkiismeretet, s a hidegháborús légkörben nagy buzgalommal óvtuk magunkat a különféle »elhajlások«-tól. Önélégtségünkben nem számoltunk sem a hatalom kísértéseivel és az intézmények elidegenedésével, sem az elméletileg igazolt új monopóliumok csapdáival.” Gáll Ernő következetes; nem ismer melegségeket. Azután még egyszer, végérvényesen betájolja magát Ettersberg magosához, s végül, akárcsak a *Jónás könyvében*, itt is bölcs iróniában oldódik a feszültség. Kell-e mondani, hogy Gáll Ernőnél az irónia tán még ritkább vendég, mint Babitsnál?

A kötet többi esszéjét már innét, a *Töprengések* magosáról tekinthetjük át. A *Korunk* új folyamának pályaképét vázoló *Nehéz örökségben* például minduntalan fölbukkan és érvényesíti jogait a visszaszerzett kritika. Ismételten hangsúlyozza, hogy milyen nehezen tudtak megszabadulni a múlttól, múltjuktól; mennyire nyűgözték felfogásukat a végső igazságoknak vélt kinyilatkoztatások, a hamis tudat különféle kölöncei. Figyelmeztet a fejlődés egyenlőtlenégeire is: „Voltak egészen felszabadult dominiumok, s maradtak ugyanakkor tudatszögletek, ahol tabuk húzódtak meg, s még sokáig homály uralkodott a múlt kísérteteivel.” Azt sem restelli bevallani, hogy főszerkesztőként olykor könnyebbnek ítélte feladatát mint valóban volt, és túlbecsülte a lehetőségeket. „Későn ébredtem rá például — írja a *Korunk* filozófiai tendenciáit értékelve — a konzervativizmus és a hamis tudatok szívós ellenálló képességére, s ugyan csak megkésve ismertem fel mind a manipuláció veszélyét, mind annak az elkerülhetetlenségét, hogy minden elméletet (a leghaladóbbat is) szembesíteni kell saját gyakorlatával.” S azt, hogy ez nem holmi (éppen a dogmatizmus jegyében) kötelező önbírálat, szépen bizonyítják a *Korunk* hasábjai, ahol a legkülönfélébb felfogások találkozhattak és vitázhattak az igényes türelmesség jegyében. A publikálási lehetőségeknek nyilván megmaradtak a maguk külső és belső korlátai, de türelmetlen a *Korunk* inkább csak a dogmatikus türelmetlenséggel szemben volt. A jó tájékoztatást éppen azért tekintette fő funkciói egyikének a lap, hogy feloldja az öntelt elszigetelődést, hiszen „az önmagunk felsőbbrendűségét bizonygató önélégtség főként ott volt fenntartható, ahol minden ellenpróbát már eleve kirekesztettek.”

Gáll Ernő viszont láthatóan egyre készebben veti alá gondolatait ellenpróbáknak. Aho-
gyan például Bretter György posztumusz tanulmánykötetéről írva vállalja az *Itt és mást* kihí-

vását: ahogyan elemzi mondjuk az *Ikarosz legendája* körül keletkezett vitát. Csakugyan a hallált kellett-e választania Ikarosznak? Mert ha Bretter esszéjét az erkölcs és a történelem viszonyaként értelmezzük, akkor általában — véli Gáll — azoknak van igazuk, akik nem tartják értelmesebbnek viaszszárnyakkal repülésre vállalkozni, hanem — le nem mondván a repülésről — megvárják, amíg megérnek rá a feltételek. „De mi történik akkor, ha a jogokhoz, az emberhez méltó élethez való ragaszkodás maga is lehetetlenné válik?” Íme, a jellegzetes Gáll Ernő-i kérdés, egy elképzelhető radikális etika értékrendjéből ki nem zárható „végső tett” racionalitásáról. Nem Bretter megoldása tehát — hiszen ő világosan megmondja, hogy Ikarosza a szabadságot választotta —, de nyilvánvalóan a Bretterétől inspirált. Hasonlóképpen elfogadja Bretter „itt és most” paradigmájából a permanens megújulás kötelmeit, de úgy látja, hogy ezt nem csekély mértékben éppen „ama kompromisszumokba kénytelen-kelletlen belebocsátkozó cselekvő igyekezet” teszi lehetővé, amely az „itt és most” jegyében a lehetőségekből kifacsartható eredményekre koncentrált.

Még jellegzetesebb talán, ahogyan Bretter „indulatosságát” értelmezi; elutasító magatartását „azokkal szemben, akikhez múltja révén bizonyos mértékben kötődött”. Úgy látja, Bretter ezáltal leginkább tán saját múltjának visszahúzó erőitől kívánt szabadulni, és ez így rendjén is van. De nem látja indokoltnak a teljes cezúrát, a radikális elhatárolódást mindazoktól, „akik ezzel a periódussal és utóregzéssel — szüntelenül önmagukat is meghaladva — a szó szoros értelmében viaskodnak”. Hiszen a rejtett kollektív felelőtlenséggel éppen ez a „visszafelé is érzett felelősség” fordulhat szembe leginkább. Ez viszont megint nem jelenti azt, hogy ne lenne érdekes, sőt „releváns e küzdelem fogalomtárának és nyelvének kritikai lebontása”, amint Bretter kívánja. Abban is elismeri Bretter igazát, „hogy a múltukkal szembe forduló a múlttól kapott eszközöket kénytelenek használni, a maguk mögött hagyott szakasz által meghatározott fogalmakhoz folyamodnak”. De miért lenne ez eleve gyanús és elvetendő? Azaz Gáll Ernő a maga múltja által előírt gondolkodás trendjét követve fogadja be és engedi hatni magára Bretter gondolatait. Vagy ahogyan ő megfogalmazta: „elsősorban a breterri bírálatokból kiszűrhető ösztökéléseket kívánom átvenni”.

Bretter bírátaiból Gáll Ernő elsősorban a felelősség elméleti és gyakorlati implikációit vette át; mint írja, akár „túlteljesítés” árán is. Megint jellegzetes Gáll Ernő-i fogalom: a felelősségtől való menekülés léghőrében — tiltakozásként — többet kell vállalni a felelősségből, mint amennyi az emberre történelmileg-egyéniileg nehezedik. A túlteljesítés a maga logikai szigorával segíti egyrészt a tisztánlátást, másrészt meg növeli a belőle fakadó tolerancia révén a befogadókészséget. Ez a mentális attitűd képesíti — és készíti — Gáll Ernőt a Bretter körül föltűnt fiatal gondolkozókkal való párbeszédre. Láthatóan nem ért velük egyet, sokkal távolabb áll tőlük, mint Brettertől. De méltányolja őket és igyekszik (nem mindig könnyű feladat!) megérteni. Becsüli naprakész tájékozódásukat, fölényes tudásukat, ötletességüket, önállóságukat, frappáns kifejezéseiket, „más”-ságukat: de látja jól, hogy tudás és tájékozódás könnyen csúszhat tobzódó műveltségfitogtatásba, a mindenáron önállóságra törés olykor a *déjà vu* lehangoló élményét keltheti, a kifejezések halmozása ezoterikus világba vezethet, és a „más”-ság is csak akkor válik igazán értékké, „ha a rutint megszakítva a jövőt, a holnap üzenetét fejezi ki”. Mindezt mérlegelve úgy véli, hogy „ebben a viszonyítási rendszerben s ebben a perspektívában a tabukat, mítoszokat bíráló fiatal filozófusok hangja valóban az ösztönzően szokatlant képviselheti művelődésünk kiteljesítendő polifóniájában”. Kötetről-kötetre, cikkről-cikkre követi írásaikat. Kritikusan feldolgozza elméleteiket, segíti őket, s akárcsak Bretter: tanul tőlük. Láthatóan anélkül, hogy mindezért a fiataloktól személy szerint bármit is várna. Gondoljunk csak meg. Főszerkesztő, egyetemi professzor, a romániai magyar kultúra egyik vezetője. Nyilván rengeteg a gondja, fáradt, kicsi üres idejében várhatják vaskos szociológiai és társadalomfilozófiai könyvei, hiszen szeret ő is naprakészen tájékozódni. Mégse sajnálja idejét-erejét az ő gondolatvilágától igencsak idegen fiatal filozófusok megértésére fordítani. Miért teszi? Jó, *mondani*, persze hasonló pozícióban mások is így szokták. Ez úgymond a „kötelességük”. De megtenni? Ehhez már a túlteljesítés etikája kell. Valószínű

viszont, hogy e nélkül az etika nélkül releváns folytatás installálódottak és indulók között a szellem égtájain el nem képzelhető. A hasonlíthatatlan Bretter György persze ezt is tudta; talán épp ezért igyekezett egyre erősebben elkülöníteni magát régebbi önmaguktól, talán ezért demonstrálta minden adandó alkalommal készségét a tanítványaitól való tanulásra, egészen az azonosulásig, egészen a tanítványai tanítványaként való megjelenésig. Nem hiába érdeklí annyira Gáll Ernőt Bretter és a tanítványok kapcsolatában éppen a csoportteremtésnek ez a dinamikája, a szellemi kontinuitás lehetősége és garanciája a nemzedéki jelentkezés fenomenológiájában.

Éppen a kulturális kontinuitás szemszögéből annyira fontos tehát a nemzedékkérdés Gáll Ernő társadalomfilozófiájában. *Nemzedéktől nemzedékig* követve a romániai magyar irodalom formálódását, ezért dolgozza ki és hangsúlyozza folytonosság és megszakítottság dialektikáját, amely az időt áthidaló szembesülés révén elvezethet „a közös tennivalók, a korszak által ránk szabott, létfontosságú, s éppen ezért csak együttesen teljesíthető feladatok vállalásához”. Magyarországi olvasónak különösen érdekes a felszabadulás utáni korszak elemzése, mert a nemzedékek dinamikájában nagyjában-egészében az itthoni jellegzetességekre ismerhet, egy tájainkat átható közös evolúció bizonyítékául, s ösztönző gyanánt releváns komparatiztikai kutatásokra. Jelen szempontunkból azonban nem ez a lényeg. Az a fontos, ahogyan Gáll Ernő gondos szociológiai elemzéseiből kiszűri az értelmes nemzedéki kapcsolat feltételeit: „Határozottan le kell mondani az integrálásra irányuló vagy a kizárólagosságot képviselő próbálkozásokról, amelyek az idősek részéről a maguk felfogásának és értékrendjének a fiatalokra való tekintélyelvi kényszerítésében, a fiatalok részéről pedig az elődök eredményeinek sommás elutasításában találhatók meg. ...A generációs párbeszéd (akárcsak az eszmei) nem kívánja az egymással érintkező korosztályok szemléletét, hivatását felcserélni, de akadályozhatja az őket igazoló nézetek abszolutizálását.” Kölcsönös türelmet igényel s teremt, növeli a társadalomban a toleranciát.

Ez a tolerancia, ez a különbségeket tisztelő konfrontálódás mások másságaival, ez élteti és emeli Gáll Ernő kritikáit és recenzióit, kisebb-nagyobb portréit. Igyekszik elébb megérteni a tárgyalt író-t a saját szempontjai és koordinátái szerint, s ezzel a belülről kibontott képpel szembesíti — ha kell — a maga véleményét. Németh László „tejtestvériség”-gondolatát például a *Tanú* eszmerendszeréből bontja ki, a minőségelv kisebbélti relevanciáinak hangsúlyozásával. Kritikai megjegyzéseit azután ehhez a híven interpretált képhez fűzi hozzá, kijelölve mintegy a koncepció érvényességi körét, amelyen belül azonban szívesen elismeri, sőt a maga kritikai szempontjaival is megerősíti Németh László gondolatainak értékét. Vagy ahogyan Mikó Imre pályáivét vázolja: még azon a szakaszán is mélységes rokonszenvvel, amikor politikai tekintetben élesen szemben állottak, ő a kommunista, Mikó a Magyar Pártban. Nem Mikó akkori ideológiai-politikai meggyőződésével rokonszenvez persze, hanem tisztességével, amely a döntő pillanatokban szükségképpen a helyes választásokra vezette a hőst, mégpedig nemcsak cselekedeteiben, hanem gondolati-eszmei síkon is. Nélkülözhetetlennek és folytatandónak ítéli Mikó nemzetiségi jogra vonatkozó kutatásait, ő maga is épít rájuk. Hiszen a sajátosságok megőrzése lehetetlen a jogi tudat, a jogi keretek és intézmények kiépítése és szakadatlan korszerűsítése nélkül: „az etnikumok közötti viszonyok a társadalmi viszonyok részei s velük együtt módosulnak, illetve velük együtt alakíthatók — nem utolsósorban a változó idővel lépést tartó jogrend segítségével”.

Az etnikumok közötti viszonyokkal visszaérkeztünk Gáll Ernő központi és méltán legismertebb témájához, a nemzetiségi lét kérdéseihöz. A jelen kötet jó felényi részét is ebbe a témakörbe tartozó tanulmányok alkotják, de a jelen recenzió — a nemzetiségi lét kérdéseit kutató Gáll Ernő ismertsége miatt — a másik féllel foglalkozott. Említsük hát meg befejezésül, hogy a két fél szelleme természetesen ugyanaz; az itt recenzeált tanulmányokból sugárzó erkölcs határozza meg a nemzetiségi lét nehéz kérdéseit firtató Gáll Ernő szellemi arcát. A kötet legfontosabb tanulmányainak egyike, a „*Bűnvalló*” irodalom pró és kontra mutatja tán legszebben, hogyan.

A nyugati hadtest elemzéséből indul ki Gáll Ernő. A már említett konfrontációs azonosulással ismerteti Székely János remekét, a másságok kapcsolatát és kölcsönös csiszolódását kereső rokonszenvvel. Pontosan tisztázza etikai világképük — praxisban inkább mintsem értékrendben — különböző vonásait, hogy aztán nyomatékkal hangsúlyozza a lényegi azonosságukat: „az emlékezés is erkölcs, az önkéntes felejtés viszont a felelősségtől való amorális menekülés egyik formája. A kollektív feledékenység elleni küzdelem mindig harcot jelentett azok ellen, akik azt remélték, hogy a múlt eltörlésével, illetve megváltoztatásával a jelen és a jövő fölött nyernek hatalmat. Az emberellenes erőket állandóan zavarja az egyének és a közösségek emlékezete, s éppen ezért mindent elkövettek, hogy kioltásával a humánus hagyományainak folytonosságát megszakítsák. Az emberi jelen és az emberibb jövő csatáit az emlékezés frontján is vívják.” Ez a lényeg, ezen a fronton tudja együtt magát Székely Jánossal; ezt a tudatos opciót találja meg és becsüli benne, a felelősség megszállokként való kutatását és vállalását, ha úgy tetszik akár a „túlvállalás”-ig. Az így nyert perspektívából tekinti aztán át az erdélyi „bűnvalló” irodalom nagy vonulatát, mindenekelőtt Makkai Sándor, Asztalos István, Szilágyi Domokos, Méliusz József ide tartozó munkáit. Az ő büntelen bűnvallásuk fényes példájával igazolja, hogy a felelősségkeresés milyen bonyolult mesterség; mennyire nem elég hozzá a jó szándék, mennyi értelem, józanság, türelem, tartózkodás kell hozzá, mennyire óvakodni kell könnyed általánosítások felelőtlenességétől. Nagy egyetértéssel idéz Asztalos István 1946-ban megjelent regényéből: „Ez a nép szenvedett annyit a német csizma alatt most is, mint bármely más fajta. És senki se mondja, senki rá ne fogja, hogy ez a nép nem harcolt most is a német ellen a maga módján.” Mert amennyire nélkülözhetetlen egyéni és csoportos bűnöket és hibákat könyörtelen szigorral feltárni és ábrázolni, épp annyira hazug és veszélyes vállalkozás bünt egy egész népre, egy egész etnikumra kiterjeszteni. A bűnvalló irodalomnak definíciószerűen a kölcsönös jobb megértést kell szolgálnia, ez a dolga. Márpedig „a népek közötti megértés és közeledés szent követelménye mind a kollektív felelősségre vonást, mind a kollektív megtorlások politikáját kategorikusan kizárja”. Az Ettersberg magosáról nézve nincs, nem is lehet más választás. Meg kell találni és meg kell őrizni a vitális különbséget a felelősségteljes túlvállalás és a bűnösség felelőtlen általánosítása között. A bűnvalló irodalom elemzéséből a nemzetiségi lét kérdéseinek nagy kutatója ehhez az alapvető, axiómaszerű felismeréshez érkezett. Tudja, hogy nem fog általános tetszést aratni. De tudja azt is, hogy nem tehet másképp. („Tudatában vagyok — írta a Bretter-esszéiben — a túlteljesítés kockázatának, a belőle származó konfliktusoknak, s minden vele járó erkölcsi stressz ellenére nincs más választásom.”) Kell-e mondani, hogy „egy olyan geopolitikai közegben, s olyan történelmi előzmények után, amelyekre az volt jellemző, hogy az urak vétkeiért rendszerint a népek szenvedtek, a hóhér és az áldozat szerepe viszont gyakran felcserélődött, s éppen ezért a kölcsönös elfogultságok és bizalmatlanságok szövődménye rendkívül szívósnak bizonyult”, egy ilyen közegben milyen fontos, milyen életbevágó a „túlteljesítés” toleranciája? E nélkül még a jószándék is lehanyatlak az egymásra mutogató „társbérleti nacionalizmusok” pokoli kavargásában.

*

Szigorúan fogalmazott esszéiben Gáll Ernő ritkán idéz verset, mottót pedig szinte soha nem választ. A „*Bűnvalló*” irodalom eleibe odaírta Radnóti sorait: „Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép, / s tudjuk, miben vétkezünk, mikor, hol és miképp, / de élnek dolgozók itt, költők is büntelen, / és csecsszópók, akikben megnő az értelem.” (*Magvető.*)

VEKERDI LÁSZLÓ

Munkatársunk, Vekérdi László 60 éves. Sok szeretettel köszöntjük, kívánunk neki jó egészséget és töretlen munkakedvet! (*A szerk.*)